

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

УДК 346.548

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Л.О. ПАНЬКОВА, кандидат юридичних наук, доцент,
Ю.К. ВАСИЛЬЧЕНКО, студентка 4 курсу юридичного
факультету,
*Національний університет
біоресурсів і природокористування України*

***Анотація.** У статті проведено аналіз становлення та розвитку законодавства України з питань захисту прав споживачів. Особливу увагу приділено положенням Закону України «Про захист прав споживачів», Конституції України, Цивільному кодексу України, Господарському кодексу України, Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами.*

***Ключові слова:** захист прав споживачів, законодавство, угода про асоціацію*

Становлення та розвиток законодавства України з питань захисту прав споживачів має певні особливості, що зумовлювалися загальним розвитком нашої держави, а також внутрішніми й зовнішніми чинниками. Характерною особливістю правового регулювання сфери споживання у період до проголошення незалежності України було намагання врегулювати ці питання на рівні не законів, а підзаконних нормативних актів. Крім того, пануюча у той період політика пріоритетності саме державних інтересів над приватними забезпечувала таку спрямованість нормативних актів, за якої у споживача не було реальних можливостей захистити свої права. За останні роки питаннями захисту прав споживачів займалися М. М. Гудима, Л. М. Іваненко, Т. Л. Левшина, А. А. Мазаракі, Л. В. Ніколаєва, Г. А. Осетинська, О. П. Письменна, Н. В. Притульська, О. Ю. Черняк, О. М. Язвінська та інші.

Метою даної статті є дослідження становлення та розвитку законодавства України з питань захисту прав споживачів з урахуванням ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони.

З початком розвитку ринкових відносин в Україні у 90-х роках минулого століття виникла необхідність у розробці дієвого механізму захисту прав споживачів.

Становлення національного законодавства з питань захисту прав споживачів розпочалося зухвалення Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України, яка заклала основоположні принципи побудови незалежної Української держави в цілому, самовизначення української нації, питання щодо народовладдя, державної влади, громадянства, територіального верховенства, економічної самостійності, екологічної безпеки, культурного розвитку, зовнішньої і внутрішньої безпеки та міжнародних відносин [1].

12 травня 1991 р. Україна першою серед колишніх республік Радянського Союзу ухвалила Закон України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон), в основних положеннях якого було враховано Резолюцію 39/248 Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 9 квітня 1985 року [2].

На той час Законом було вперше чітко передбачено: порядок реалізації споживачем прав у разі придбання товару, отримання послуг неналежної та належної якості; право покупця вибирати дії у випадку купівлі товару чи надання послуги неналежної якості тощо [3].

Однак у середині наступного року законодавцем було усвідомлено, що Закон 1991 р. не відповідає вимогам часу і його було суттєво доопрацьовано.

У цей же період також було прийнято закони, що забезпечили право споживача на отримання якісної інформації (в тому числі про товари, роботи, послуги). До них, зокрема, належать Закони України: «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII, який врегулював відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації [4]; «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. № 3322-XII, що законодавчо закріпив відносини між особами, яким належать права на науково-технічну інформацію, її споживачами і посередниками (ст. 7), а також відносини виробників і споживачів науково-технічної інформації (ст. 16) [5].

Закон України «Про внесення змін та доповнень до Закону Української РСР «Про захист прав споживачів», який було прийнято 15 грудня 1993 р., відображав ті кардинальні зміни, що відбулися в державі за період з дня ухвалення першої редакції Закону. Так, у серпні 1991 р. Україна стала незалежною державою, і це змінило багато акцентів соціально-економічного життя в державі. Закон 1993 р. вже містив у собі систему контролю за якістю товарів народного споживання, додержання правил торгівлі та надання послуг, а також норми адміністративної відповідальності, що настає при порушенні прав споживачів тощо [6].

Крім того, у наступні роки було прийнято такі ключові нормативно-правові акти у сфері захисту прав споживачів, як: Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII; Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII; Закон України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. № 232/94; Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР; Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі,

громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР; Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР; Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР; Закон України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. № 123/96-ВР; Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР та ін.

Подальший розвиток законодавства з питань захисту прав споживачів пов'язаний з прийняттям Основного Закону – Конституції України 28 червня 1996 року.

З цього часу право споживача стало одним з основних прав людини, яке гарантоване Конституцією України.

Зокрема, згідно зі ст. 42 Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Відповідно до ст. 50 Основного Закону кожен має право на безпечне життя і здоров'я довілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Крім того, ст. 22 Конституції України містить досить важливу норму про те, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав тощо [7].

Після прийняття Основного Закону парламентом 3 липня 1996 р. було прийнято Закон України «Про рекламу» № 270/96 яким врегульовано засади рекламної діяльності в Україні, а також відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами [8], а вже наступного дня Верховна Рада України прийняла Закон України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР [9] у якому встановлено засади тарифної політики на залізничному транспорті, а також безпеки на транспорті.

З початком нового тисячоліття в Україні було продовжено процес розвитку законодавства про захист прав споживачів.

Зокрема, у період 2000–2003 рр. було прийнято такі важливі нормативно-правові акти у сфері захисту прав споживачів: Закон України «Про вилучення з обігу, перероблення, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р. № 1393-XIV; Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» від 23 березня 2000 р. № 1587-III; Закон України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 р. № 1682-III; Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. № 2210-III; Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р. № 2344-III; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III.

Важливого значення для розвитку законодавства України про захист прав споживачів набули норми Цивільного та Господарського кодексів України, що були прийняті на початку 2003 року.

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) було окремо врегульовані відносини, пов'язані із захистом прав споживачів, зокрема,

положеннями щодо позовної давності, купівлі-продажу, оренди, підряду, послуг, перевезення, кредиту, банківського рахунку [10].

Однак слід зазначити, що багато норм, включених в ЦК України, повторюють положення Закону України «Про захист прав споживачів», відповідно до змін від 10 січня 2002 р., зокрема, щодо відшкодування збитків за продаж неякісної продукції [11].

Господарський кодекс України також приділяє увагу проблемі захисту прав споживачів та передбачає основоположні норми, закріплені в ст. 20 «Захист прав суб'єктів господарювання і споживачів» і статті 39 «Захист прав споживачів». Зокрема, відповідно до останньої споживачі, які перебувають на території України, під час придбання, замовлення або використання товарів (робіт, послуг) з метою задоволення своїх потреб мають право на: державний захист своїх прав; гарантований рівень споживання; належну якість товарів (робіт, послуг); безпеку товарів (робіт, послуг); необхідну, доступну та достовірну інформацію про кількість, якість і асортимент товарів (робіт, послуг); відшкодування збитків, завданих товарами (роботами, послугами) неналежної якості, а також шкоди, заподіяної небезпечними для життя і здоров'я людей товарами (роботами, послугами), у випадках, передбачених законом; звернення до суду та інших уповноважених органів влади за захистом порушених прав або законних інтересів [12].

Наступного року законодавцем було закріплено основні засади організаційних, господарських відносин, що виникають у сфері надання та споживання житлово-комунальних послуг між їхніми виробниками, виконавцями і споживачами, а також їхні права та обов'язки, що передбачені Законом України «Про житлово-комунальні послуги» від 24 червня 2004 р. № 1875-IV (зі змінами) [13].

1 грудня 2005 р., з метою приведення законодавства України у відповідність до вимог європейського законодавства щодо захисту прав споживачів, забезпечення безпечності продукції в процесі її розповсюдження та розміщення на ринку, Верховна Рада України прийняла підготовлений Кабінетом Міністрів України Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» (в новій редакції) № 3161-IV [14].

Зокрема, прийнятий Закон було адаптовано до директив Європейського Союзу – про угоди, які укладено на відстані; про продаж поза діловими приміщеннями; про несправедливі умови в контрактах зі споживачами; про захист прав споживачів при встановленні ціни на товари, що пропонуються споживачам; про деякі особливості продажу споживчих товарів і пов'язаних з ними гарантій; щодо зближення законів, підзаконних і адміністративних актів держав-членів стосовно відповідальності за неякісну продукцію; щодо наближення законів, підзаконних і адміністративних положень держав – членів щодо споживчого кредиту; стосовно реклами, що вводить в оману, таким чином, що її дія поширюється також на порівняльну рекламу; щодо судових заборон з метою захисту прав споживачів.

2 грудня 2010 р. Верховною Радою України було прийнято такі важливі Закони України, як: «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової

продукції» № 2735-VI та «Про загальну безпечність нехарчової продукції» № 2736-VI.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» метою здійснення ринкового нагляду є вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів з відповідним інформуванням про це громадськості щодо продукції, яка при її використанні за призначенням або за обґрунтовано передбачуваних умов і при належному встановленні та технічному обслуговуванні становить загрозу суспільним інтересам чи яка в інший спосіб не відповідає встановленим вимогам [15].

Законом України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» встановлено правові та організаційні засади введення в обіг в Україні нехарчової продукції і забезпечення її безпечності [16].

Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 465/2011 було затверджено Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів.

Слід зазначити, що 5 червня 2014 р. було прийнято два важливих Закони України – «Про метрологію та метрологічну діяльність» № 1314-VII та «Про стандартизацію» № 1315-VII.

Так, перший з них визначає, що до сфери законодавчо регульованої метрології належать такі види діяльності: забезпечення захисту життя та охорони здоров'я громадян; контроль якості та безпечності харчових продуктів і лікарських засобів; контроль стану навколишнього природного середовища; контроль безпеки умов праці; контроль безпеки дорожнього руху та технічного стану транспортних засобів; топографо-геодезичні, картографічні та гідрометеорологічні роботи, роботи із землеустрою; торговельно-комерційні операції та розрахунки між покупцем (споживачем) і продавцем (постачальником, виробником, виконавцем), у тому числі під час надання транспортних, побутових, комунальних, телекомунікаційних послуг, послуг поштового зв'язку, постачання та/або споживання енергетичних і матеріальних ресурсів (електричної і теплової енергії, газу, води, нафтопродуктів тощо) [17].

Метою ж стандартизації в Україні є: забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню; керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації; забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур; забезпечення охорони життя та здоров'я; забезпечення прав та інтересів споживачів [18].

Відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів, порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї, врегульовано Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (в редакції Закону від 22 липня 2014 р. № 1602-VII) [19].

Підстави притягнення до відповідальності за порушення законодавства про захист прав споживачів також закріплені в документах законодавчого органу влади: Законі України «Про захист прав споживачів» (ст. 23),

Цивільному кодексі України (глава 82), Кодексі України про адміністративні правопорушення (глави 12, 13), Кримінальному кодексі України (розділ 7) та інших нормативних актах.

Значну роль в питаннях захисту прав споживачів виконують підзаконні та відомчі нормативно-правові акти, зокрема, такі, як: постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил побутового обслуговування населення» від 16 травня 1994 р. № 313; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями» від 30 липня 1996 р. № 854; «Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства», затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24 липня 2002 р. № 219; «Правила роздрібної торгівлі продовольчими товарами», затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11 липня 2003 р. № 185; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» від 15 червня 2006 р. № 833; «Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами», затверджені наказом Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 р. № 104 та ін.

Необхідно звернути увагу на те, що після Революції гідності Україна перейшла в нову епоху історії і Український народ отримав унікальний шанс побудувати нову державу.

Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони (далі – Угода) Законом від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Так, главою 20 Угоди передбачено, що Сторони співробітничать з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів.

З метою досягнення зазначених цілей таке співробітництво, зокрема, включає: а) сприяння обміну інформацією щодо систем захисту прав споживачів; б) застосування експертизи щодо правового та технічного потенціалу у цій сфері з метою впровадження відповідних систем законодавства та ринкового нагляду; с) удосконалення інформації, що надається споживачам; д) навчання представників органів влади та інших представників інтересів споживачів; е) заохочення розвитку незалежних асоціацій споживачів та контактів між представниками споживачів.

Україна повинна поступово наближати своє законодавство до *acquis* Європейського Союзу відповідно до Додатка XXXIX до Угоди, при цьому уникаючи створення бар'єрів у торгівлі [20].

Після ратифікації Угоди було прийнято Закони України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р. № 124-VIII та «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. Крім того, набули чинності Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667, а також постанова Кабінету

Міністрів України «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту» від 28 жовтня 2015 р. № 871 та ін.

Отже, на сьогодні в Україні загалом створено законодавчу базу в сфері захисту прав споживачів, яка, в основному, відповідає міжнародним вимогам і сприяє розбудові в нашій країні соціальної, демократичної та правової держави, однак потребує належних механізмів її застосування й реалізації в подальшому.

Не претендуючи на абсолютну цінність, вважаємо за можливе виокремити періодизацію становлення та розвитку вітчизняного законодавства з питань захисту прав споживачів: перший період – з часу прийняття Декларації про державний суверенітет України; другий період – з часу прийняття Конституції України; третій період – з часу прийняття Цивільного та Господарського кодексів України; четвертий період – з часу ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони.

Список літератури:

1. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 серпня 1990 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
2. Резолюція 39/248 Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 9 квітня 1985 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_903
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023 – XII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-127>
4. «Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
5. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-XII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>
6. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про захист прав споживачів» : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3682-XII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3682-12>
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
9. Про залізничний транспорт : Закон України від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80>
10. Цивільний кодекс : затверджений 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1. – С. 35.

11. Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2949-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2949-14>
12. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
13. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>
14. Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» : Закон України від 1 грудня 2005 № 3161-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3161-15>
15. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2735-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2735-17>
16. Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2736-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2736-17>
17. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 5 червня 2014 р. № 1314-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1314-18>
18. Про стандартизацію : Закон України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів : Закон України від 22 липня 2014 р. № 1602-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1602-18/paran169#n169>
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page11

Аннотація. В статті проведено аналіз становлення і розвитку законодавства України по вопросам захисти прав потребителів. Особое внимание уделяется нормам Закона Украины «О защите прав потребителей», Конституции Украины, Гражданскому кодексу Украины, Хозяйственному кодексу Украины, Соглашению об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, Европейским сообществом по атомной энергии и их государствами-членами.

Ключевые слова: защита прав потребителей, законодательство, Соглашение об ассоциации.

Annotation. The article analyzes the formation and development of the Ukrainian legislation on protection of consumer rights. Particular attention is paid to the standards of the Law of Ukraine «On Protection of Consumers» Rights, the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Economic Code of Ukraine, the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Atomic Energy Community and the Member States.

Keywords: consumer rights protection legislation, the Association Agreement.